

HANGİ GARP? *ADIMLAR* DERGİSİNDE OTARŞI, HÜMANİZM VE IRKÇILIK TARTIŞMALARI (MAYIS 1943 - NİSAN 1944)*

Öğr. Gör. Dr. Mustafa Bölükbaşı
Uşak Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-6895-6151

Öz

Bu makale, erken Cumhuriyet dönemindeki Batılılaşma tartışmalarını, Behice Boran'ın öncülüğünde bir grup sol görüşlü entelektüel tarafından çıkarılan *Adımlar* dergisindeki hümanizm, otarşi ve ırkçılık eleştirileri özelinde incelemektedir. Türkçe literatürde sol akımlar üzerine yapılan araştırmalarda *Adımlar* dergisi genellikle ya gözden kaçmış ya da dolaylı olarak ve sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu makale, sosyo-politik gelişmelerin ve ideolojik çatışmanın etkisiyle dönemin entelektüelleri arasında önemli tartışmalara yol açan belirli temalara yoğunlaşarak *Adımlar* dergisinin Batı tasavvurunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. *Adımlar* dergisi makale, sanat-edebiyat eleştirisi, roman-hikâye-şiir ve güncel yazı-eleştiri gibi türlerde ve köy, otarşi, ırkçılık, hümanizm, iktisat, toplum-kültür, eğitim, şehircilik gibi konularda toplam 105 yazı yayınlamıştır. Bu çalışmada yapılan tasnif sonucunda hümanizm, otarşi ve ırkçılık, dergide Batılılaşma tartışmasının yürütüldüğü üç ana tema olarak belirlenmiş ve bu üç temayla ilişkili toplam on sekiz yazı nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Dergi, anti-faşist, halkçı ve realist bir yaklaşım benimseyen, ilerleme fikrine bağlı, tarihsel materyalist yöntem uygulayan bir grup entelektüelin 1940'lı yıllardaki buluşma noktası olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın ve Milli Şef iktidarının etkisi altında dönemin sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel problemlerini tartışan *Adımlar*, "Hangi Garp?" sorusuna ilerici, halkçı, özgür ve müreffeh olan yanıtını vermektedir.

Anahtar Sözcükler: Adımlar, Erken cumhuriyet dönemi, Ankara solu, Batılılaşma, Faşizm

Which West? Discussions on Autarchy, Humanism, and Racism in the Adımlar Journal (May 1943 - April 1944)

Abstract

This article examines the Westernization debates in the early Republican period in terms of criticisms of humanism, autarky, and racism in the journal *Adımlar*, which was published by a group of left-wing intellectuals under the leadership of Behice Boran. Research on leftist movements in Turkey often overlooks or indirectly engages with the journal *Adımlar*. This article aims to reveal *Adımlar*'s conception of the West by concentrating on specific themes – humanism, autarky, and racism – that fueled significant intellectual debates in the 1940s under the influence of socio-political developments and ideological conflict. *Adımlar* with its 105 essays spanning genres such as articles, art-literary criticism, novel-story-poetry, and polemics, delved into diverse topics such as village life, autarky, racism, humanism, economics, society-culture, education, and urbanism. This study identified themes of humanism, autarky, and racism as the core pillars of the journal's Westernization debate, and employed qualitative content analysis to examine 18 relevant articles. In the 1940s, marked by the socio-political turmoil of World War II and the National Chief's increasing power, *Adımlar* served as a platform for anti-fascist, populist, and realist intellectuals embracing the concept of progress and wielding historical materialism to analyze contemporary challenges. Under these complex circumstances, the journal actively sought to answer the crucial question: "Which West should Turkey aspire to?" Their answer pointed towards a progressive, populist, free, and prosperous West, distinct from alternative conceptions that dominated the era.

Keywords: Adımlar, The Early republican period, The Ankara left, Westernization, Fascism

* Makale geliş tarihi: 12.06.2023
Makale kabul tarihi: 03.01.2024
Erken görünüm tarihi: 12.01.2024

Hangi Garp? *Adımlar* Dergisinde Otarşi, Hümanizm ve Irkçılık Tartışmaları (Mayıs 1943-Nisan 1944)

Giriş

Bu makale, erken Cumhuriyet dönemindeki Batılılaşma tartışmalarını, Behice Boran'ın öncülüğünde bir grup sol görüşlü entelektüel tarafından çıkarılan *Adımlar* dergisindeki hümanizm, otarşi ve ırkçılık eleştirileri özelinde, niteliksel içerik analizi yöntemiyle incelemektedir. *Adımlar*, Milli Şef iktidarı altında ve II. Dünya Savaşı atmosferinde, bir yılı aşmayan yayın hayatı boyunca halkçı-realist sanat ve bilim anlayışı, Nasyonal Sosyalist *Weltanschauung* karşıtı siyasi görüşü ve Anadolu'nun sosyo-ekonomik seviyesinin yükseltilmesine yönelik köy monografileriyle dönemin fikir dünyasına önemli bir katkı sağlamıştır.

Atatürk'ün ölümünün ardından, 26 Aralık 1938'deki Cumhuriyet Halk Partisi Olağanüstü Kurultayı'nda genel başkan seçilen İsmet İnönü, "Milli Şef" unvanı almıştır. Kurultayda kabul edilen tüzüğün ikinci maddesi "partinin banisi ve ebedi başkanı Türkiye Cumhuriyeti'nin müessisi olan Kemal Atatürk'tür", üçüncü maddesi "partinin değişmez genel başkanı İsmet İnönü'dür" şeklindedir. Genel başkanlık koltuğunun boşalmasını düzenleyen dördüncü madde "vefat, vazife yapamayacak bir hastalığı sabit olması halinde ya da istifa" durumlarında partideki milletvekillerinden birinin genel başkanlığa seçileceğini belirtmektedir.¹ "Milli Şef" ifadesi tüzük maddelerinde yer almamakla birlikte tüzük değişikliğinin gerekçesinde kullanılmıştır. Bu sıfat, ilk kez İsmet İnönü için kullanılmamış olsa da onunla birlikte yaygınlaşmış ve bir dönemi ifade eder hale gelmiştir. Bu dönem İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına geçtiği 1938 yılı ile

1 "Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayının Fevkalade Toplantısı 26.12.1938: Tüzük, Komisyonu Layihası". Söz konusu belgenin dijital kopyasına TBMM kütüphanesi açık erişim koleksiyonundan erişilmiştir.

liberalleşme adımlarının atıldığı ve parti siyasetinin rekabetçi bir sisteme doğru evrilmeye başladığı 1945 sonu ile sınırlandırılabilir.²

Bu dönem, II. Dünya Savaşı'nın ağır şartları, savaşın seyrine göre yürütülen hassas bir dış politika, tek parti iktidarının sona ermekte olduğunun anlaşılmasıyla ortaya çıkan muhalefet, gelişen ırkçı ve aşırı sağcı hareketler, rekabetçi bir rejime geçiş sancıları ve faşizme karşı ses çıkarmaya çalışan bir avuç entelektüelin yayıncılık faaliyetlerini içeren oldukça çalkantılı ve dinamik bir dönemdir (Ağduk, 1998: 255-256).

Yurtdışında sosyal bilim eğitimi alan, üniversiteyi halkça açmayı hedefleyen, İtalya ve Almanya'da iktidara gelen faşist hareketlerin etkisiyle ülke içerisinde yükselen ırkçı fikirler karşısında anti-faşist çizgide yayıncılık faaliyetlerinde bulunan Ankara'daki bir grup entelektüelin tarihi, bir bakıma genç Cumhuriyet'in de tarihidir. 1940'larda kamusal tartışmalara aktif biçimde katılan bu grubu çalışmak, dönemin siyasi ve entelektüel ortamını kavramak, tartışma yaratan soruları tespit etmek ve bu sorulara sol kanattan verilen cevapları değerlendirmek açısından oldukça faydalıdır. Bu nesil, Atatürk devrimleri, sanayileşme hamlesi, Milli Şef iktidarı ve II. Dünya Savaşı gibi bir dizi önemli olaya bizzat tanık olmuştur. Dolayısıyla DTCF çevresinin çıkardığı *Adımlar*, Cumhuriyet'in solcu aydınlarının Batı, kültür, bilim, hümanizm, faşizm, kentleşme vb. hakkındaki görüşlerini tartışmak için verimli bir tarihsel malzeme sunmaktadır.

Türkiye'deki sol akımlar üzerine yapılan araştırmalarda *Adımlar* genellikle ya gözden kaçmış ya da *Yurt ve Dünya* üzerine yapılan çalışmaların içerisinde dolaylı olarak ve sınırlı bir şekilde ele alınmıştır.³ Benzer şekilde, Behice Boran hakkındaki çalışmalarda da – derginin imtiyaz sahibi ve genel yayın müdürü olması nedeniyle – dergiye kısmen değinilmiştir.⁴

Bununla birlikte, doğrudan *Adımlar* dergisini konu alan az sayıda önemli çalışmadan da bahsedilmelidir. Kapsamlı bir araştırma gerçekleştiren Kasapoğlu (2011) sanat, hümanizm ve kültür konularındaki yazılara odaklanarak elit-halk, eski-yeni ve evrensel-yerel karşıtlıkları çerçevesinde semiyotik bir incelemede bulunmuştur. Kasapoğlu'na göre dergi bilimsel ve kültürel konuları, toplumsal

2 Koçak, Atatürk dönemi ile İnönü dönemi tek parti yönetimleri arasında temel bir fark bulunmadığını ve 1945 yılında “aniden” çok partili hayata geçme kararının büyük ölçüde uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan yeni güç dengesi çerçevesinde alındığını, Milli Şef döneminin sona erme sürecinin 1945 yılı ile tedricen başladığını ve geçiş sürecinin 1950 yılına dek sürdüğünü ifade etmektedir (1996b: 580-81). Milli Şef dönemi hakkında detaylı bilgi için bkz. Koçak (1996a; 1996b).

3 Bkz. Ağduk (1994); Karadeniz (2002); Dinçer (2008); Barutçu (2012); Çatal (2013); Kaynar ve Ak (2016).

4 Bkz. Kayalı (1987); Durakbaşı (1993); Erkul (1997); Atılğan (2007).

ilişkiler ışığında, bütüncül bir bakışla ve diyalektik yöntemle tartışmıştır. Öte yandan Ercan (2021), dergide bir dizi halinde yayınlanan hümanizm anketine yoğunlaşarak dönemin hümanizm tartışmalarını ana hatlarıyla betimlemiş ve *Adımlar*'ın hümanizm anlayışını “ekonomi politik sorunları odağa alan tarihsel materyalist bir anlayış” olarak tanımlamıştır. *Adımlar* dergisindeki kültür otarşisi temalı yazıları inceleyen Yurdal (2022) ise II. Dünya Savaşı'nın politik bağlamı içerisinde derginin dönemin faşizm tartışmalarına nasıl bir katkı sunduğu sorusuna cevap aramıştır.

Bu makale *Adımlar* dergisindeki yazıları kapsamlı bir bakış açısıyla, Batılılaşma tartışmaları çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. On sekizinci yüzyıla kadar uzanan bu tartışma Osmanlı Devleti'nin askeri ve idari alanda Batı'yı örnek alan reformlara girişmesiyle giderek hararetlenmiştir. Uzun on dokuzuncu yüzyıl, ekonomisi kapitalizme, yönetimi halk egemenliğine, siyasi birimi ulusa dayanan modern bir devletin doğum sancularıyla geçmiştir. Cumhuriyet modernleşme sürecinde önemli bir eşik oluşturduğundan, 1920'ler ve 1930'lar boyunca Batılılaşma tartışmaları çok daha yoğun bir şekilde sürmüştür.⁵ Batı'nın neresi olduğu, bir bütün oluşturup oluşturmadığı, kimlerin Batılı sayılacağı, Batılılaşmanın hangi sahalarda, nasıl bir yöntemle ve ne ölçüde gerçekleştirileceği gibi sorular dönemin sosyo-politik meseleleriyle iç içe geçmiştir. Bergsoncu, spiritüalist, vitalist ve giderek faşist akımların etkisini arttırmasıyla birlikte “Hangi Garp?” sorusu daha da önem kazanmıştır. Dolayısıyla Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'daki üniversitelerde eğitim alan, o coğrafyanın kültürünü yakından gözlemleyen, bilimsel birikimini ve siyasal kurumlarını benimseyen, bununla birlikte yine Batı olarak kavranan ülkelerde ortaya çıkan faşist akımların da bilincinde olan Cumhuriyet'in genç aydın kuşağının kırsal kalkınma, sanayileşme, eğitim reformu, kültür-sanat politikaları, milli kimlik vb. hakkındaki görüşlerini “Hangi Garp?” sorusuna verilen bir yanıt olarak okumak da mümkündür.

Adımlar dergisinde Batı sorunu az sayıdaki yazıda doğrudan, diğer birçok yazıda ise dolaylı olarak tartışılmıştır. *Adımlar*, Batı'yı coğrafi bir kategori olarak değil, sürekli devinim halindeki bir medeniyet; bilim, teknik ve kültür alanlarında insanlığı ileriye götürecek modern bir zihniyet olarak kavramaktadır. Bu kavrayış, kültür ile tekniği ayırmadan Batı medeniyetini bir bütün olarak ele alıp kendisini de bu medeniyetin bir parçası saymaktadır. Buna göre, insanlığı bilim, teknik ve kültür alanlarında daha ileri bir seviyeye ulaştırmayan hareketler Batı'da ortaya çıkmış olsa da bu zihniyetin bir parçası olamazlar.⁶ Batılılaşmanın dolaylı olarak tartışıldığı temalar arasında, milli kültür ve milli eğitim

5 Bkz. Mardin (1991); Karpat (2002); Berkes (2002); Georgeon (2006); Hanioglu (2008); İnalçık (2013); Zürcher (2018).

6 “Adımlar”, *Adımlar*, Mayıs 1943, Sayı 1, s. 2.

tartışmasının da bir parçası olan hümanizm teması yer almaktadır ki dergi bu konuya özel bir sayı ayırmıştır. Batılılaşma sorunu sosyo-politik gelişmelerin ve ideolojik çatışmanın etkisiyle dönemin entelektüelleri arasında önemli tartışmalara yol açan otarşi teması yani Batı ile ne ölçüde temas edilmesi gerektiği sorusu ve ırksal eşitsizlik tezi üzerinden de (bu iki tema bir arada düşünüldüğünde faşizm üzerinden) tartışılmıştır.

Hümanizm, otarşi ve ırkçılık temalarına yoğunlaşarak derginin Batı tasavvurunu ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada betimleyici ve özetleyici nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, geçerli ve tekrar edilebilir çıkarımlar yapmak için, yazılı, sözel ve görsel iletişim mecralarındaki açık ya da örtülü içeriğin analizini amaçlayan, temel ve yorumlayıcı olmak üzere iki farklı biçimi bulunan bir tür dokümanter yöntem olarak anlaşılabilir.⁷ Derginin analizinde şu adımlar takip edilmiştir: 1-) İlk olarak derginin tüm sayıları incelenmiş⁸ ve dergideki yazılar sayı, tarih, sayfa, tür, konu ve yazar bilgisiyle kaydedilmiştir. Yazılar türlerine göre “sanat-edebiyat eleştirisi”, “roman-hikâye-şiir”, “güncel yazı-eleştiri” ve bu kategorilerin dışında kalan fikir yazıları da “makale” olarak sınıflandırılmak üzere dört ana kategoriye ayrılmıştır. “Güncel yazı-eleştiri” kategorisindeki yazılar genellikle yeni çıkan yayınların değerlendirildiği ve dergide “Ayın İçinden” üst başlığı ile verilen yazılardan oluşmaktadır. Yazılar konularına göre kodlanırken öncelikle tüm yazıların içeriği birkaç cümle ile özetlenmiş, daha sonra bu özetlerin birbirleriyle karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan ortak 11 tema belirlenmiştir. Yazılar kısa (sayfa uzunluğu ortalama 3,8’dir), genellikle tek bir konuya odaklı ve zaman zaman derginin kendisi tarafından tematik şekilde hazırlandığından (örneğin köyle ilgili yazılar “Köyün İçinden” başlığı altında, güncel konular hakkındaki yazılar ise “Ayın İçinden” başlığı altında verilirken, yedinci sayı roman ve sekizinci sayı da hümanizm konusuna ayrılmıştır) tasnif büyük ölçüde kendiliğinden oluşmuştur. Bu veriler frekans tablolarıyla sunulurken derginin genel yayın içeriği özetlenmiştir. 2-) Derginin yayın politikasını ve ideolojik pozisyonunu belirlemek amacıyla ilk sayıda yer alan manifesto başta olmak üzere *Adımlar* imzalı yazılar ile derginin başlıca kalemlerinin yazıları incelenmiş ve bu yazıları şekillendiren ortak ilkeler çıkarılmıştır. 3-) Birinci adımda yapılan tasnif sonucunda hümanizm, otarşi ve ırkçılık, Batılılaşma tartışmasının yürütüldüğü üç ana tema olarak belirlenmiş ve bu üç temayla ilişkili toplam 18 yazı nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

7 İçerik analizi konusunda bkz. Franzosi (1999); Krippendorff (2004); Hsieh ve Shannon (2005: 1277-1288); Sarantakos (2013: 314-323); Drisko ve Maschi (2016).

8 *Adımlar* dergisinin dijital kopyalarına Türkiye Sosyal Tarih Araştırmaları Vakfı Feridun Gürgöz Süreli Yayınlar Arşivi’nden ulaşılmıştır.

1. II. Dünya Savaşı Yıllarında İktidar, Basın ve İdeolojik Çatışma

Türkiye’de 1923-1945 dönemi siyaset açısından rekabetçi olmayan bir dönemdir. Bu dönem boyunca Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ülkeyi kısa ömürlü birkaç başarısız deneme haricinde herhangi bir muhalefet partisi olmadan yönetmiştir. Parti, gücünü büyük ölçüde askeri ve sivil bürokrasi ile yerel eşraftan almasına karşın kendini belirli bir zümrenin temsilcisi olarak değil toplumun genel iradesinin siyasi yansıması olarak sunmuştur. CHP elitleri tek parti yılları boyunca ekonomik kalkınma ve kültür politikaları yoluyla modern bir toplum inşa etmeyi amaçlamıştır. Devletin aktif bir rol üstlendiği bu korporatist modelde toplum halkçılık ilkesine uygun olarak sınıfsız, kaynaşmış organik bir bütün olarak tanımlanmış ve çatışma yerine menfaatlerde ahenk ön plana çıkarılmıştır (Bölükbaşı, 2021: 282-283).⁹ Sonuç olarak, ‘bu ahenkli işleyişi’ bozmaması için muhalif kesimler çeşitli yöntemlerle kontrol altında tutulmuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde toplum üzerindeki kontrolün yanı sıra özellikle basın üzerinde de sıkı bir denetim uygulanmıştır. Kurtuluş Savaşı aleyhtarı olan basın mensupları (150’likler) sürgüne gönderilmiş, Takriri-i Sükûn Kanunu (1925) ile rejime tehdit olarak görülen etnik ayrılıkçı, hilafet yanlısı ve sosyalist eğilimli yayın organları kapatılmış, birçok gazeteci tutuklanarak istiklal mahkemelerinde yargılanmıştır. 1930’larda hükümet, Matbuat Kanunu (1931), Matbuat Umum Müdürlüğü (1933), Basın Kurultayı (1935) ve Basın Birliği Kanunu (1938) aracılığıyla basını büyük ölçüde kontrol altına almıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’nin tarafsız konumuna zarar vermemesi için gazeteciler üzerindeki baskı iyice arttırılmış ve Örfi İdare Kanunu (1940) ile sıkı yönetim komutanlarına her türlü neşriyatı sansürlemek ve yasaklamak da dahil olmak üzere yayıncılık faaliyetleri üzerinde tam yetki verilmiştir (Mazıcı, 1996: 131-154; Çakır, 2002: 91-109; Göz, 2011: 1-12; Üstün, 2013: 149-170; Şentürk, 2016: 199-230).¹⁰ Diğer yandan iktidarla uyumlu hareket eden gazeteciler gerek ilan ve reklam gelirleriyle gerekse de kâğıt ve malzeme tahsisi yoluyla desteklenmiştir. Sonuç olarak, Cumhuriyet’in ilanından 1940’lara gelinceye kadar yayımlanan gazete ve dergilerin neredeyse beşte dördü yasaklar ve ekonomik sorunlar neticesinde kapanmıştır (Topuz, 2015: 143-191; Koloğlu, 2006: 114-121).

Bununla birlikte İstanbul ve Ankara üniversitelerinin kurulması, entelektüel camia içerisindeki ve öğrenciler arasındaki ideolojik gruplaşmalar ve

⁹ Özellikle korporatizm konusunda bkz. Parla (2006).

¹⁰ Ayrıca bkz. Güvenir (1991); İnuğur (1992); Göldaş (1997); Çavdar (1999); Deringil (2003); Tunçay (2005).

II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü şartları fikri tartışmaları ve bunun temel zemini olan yayıncılık faaliyetlerini, özellikle de dergiciliği canlandırmıştır. Örneğin 1941'de toplam 113 gazete ve 227 dergi çıkarken, 1946'ya gelindiğinde bu sayı toplam 202 gazete ve 302 dergiye yükselmiştir (Koloğlu, 2006: 125). Bu sebeple 1940'ları “dergi yılları” olarak adlandırmak da mümkündür (Küçük, 1983: 141).

Basın üzerinde uygulanan sıkı denetime rağmen hem denge politikasının hem de bürokrasi içerisindeki rekabetin etkisiyle savaş yıllarında görece bir fikir çeşitliliği meydana gelmiş, resmî ideolojiyle örtüşmeyen görüşlere¹¹ özellikle ırkçı, Pan-Türkist ve Turancı yayınlara, bir noktaya kadar müsaade edilmiştir.

Erken Cumhuriyetin resmî ideolojisi, Turancılık'a mesafeli olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, henüz Kurtuluş Savaşı döneminde, 1921'de İslam Birliği ve Turancılık siyasetlerine karşı yeni Türkiye'nin kendi ulusal sınırları içerisinde kendi egemenliğine dayalı olarak bağımsız bir şekilde varlığını sürdürmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Turancılık karşısındaki pozisyonunu 1927'de meclisteki meşhur altı günlük konuşması (*Nutuk*) dahil olmak üzere birçok kez tekrarlamıştır. Savaştan büyük yıkımla çıkmış bir ülkenin yeniden inşası için enerjisini dışarıda değil, içeride harcaması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca Pan-Türk ideallerden vazgeçmenin, Sovyetler ile ilişkilerin normalleşmesine yardımcı olabileceği de bir gerçektir. Bu dönem boyunca Hatay'ın ülkeye katılması gibi istisnalar haricinde Türkiye resmi olarak irredantizme sıcak bakmamıştır. Bu durum karşısında Yusuf Akçura, Halide Edip, Ahmet Ağaoğlu gibi birçok isim Cumhuriyet'in ilk yıllarında çeşitli vesilelerle Turancılığı bıraktığını açıklamıştır. Mehmet Emin Yurdakul, bazı şiirlerini gözden geçirmiş ve “Turan” sözcüğünü “Vatan” sözcüğüyle değiştirmiştir. Kemalizm'e bağlılığına rağmen Pan-Türkist eğilimlerini sürdüren Türk Ocakları, 1931 yılında tasfiye edilmiş, yerine resmî ideolojiyle tam uyumlu Halkevleri açılmıştır. Bazı Pan-Türkist çağrışimli düşünceler Halkevleri'nin resmi yayın organı *Ulus*'ta yayınlanmışsa da bu daha ziyade Pan-Türkizm'in irredantist motiflerinden arındırılıp resmi devlet ideolojisi tarafından soğurulması şeklinde olmuş, Pan-Türkizm'e dayalı hiçbir siyasi karar alınmamıştır. Kısacası, Pan-Türkizm ve Turancılık 1923'ten II. Dünya Savaşı'na kadar uykuda kalmıştır (Landau, 1995: 74-79).

Gelgelelim, 1930'ların sonundan Irçılık-Turancılık davasına kadar olan dönemde Pan-Türkizm, faşizm ve III. Reich taraftarları için teşvik edici bir siyasi atmosfer oluşmuştur (Oran, 1969: 252; Güvenir, 1991: 169). Barbarossa Harekâtı ile birlikte Alman hükümetinin Türkiye'ye yönelik artan diplomatik ilişkileri ve propaganda faaliyetleri, Turancı ideallerin ve irredantist fikirlerin daha sık dile

11 Krş. Adanır (2001).

getirilmesine yol açmıştır. Böylece, savaş yıllarında aşırı sağcı yayınlarda ciddi bir hareketlilik yaşanmıştır. *Orhun, Bozkurt, Çınaraltı, Tanrıdağ, Çığır, Türklük, Kopuz, Gökbörü* bu yayınlardan bazılarıdır.¹²

Diğer yandan savaş yıllarında *Tan* başta olmak üzere *Ses, Başdan, Yiğın, Söz, Sendika, Hür Gençlik, Zincirli Hürriyet, Yurt ve Dünya* ve *Adımlar* gibi birkaç solcu yayından bahsedilebilir.¹³ Sol hareket, Takrir-i Sükûn sonrasında oldukça zayıflamış, sağın aksine gelişecek uygun ulusal ve uluslararası koşullardan yoksun hale gelmiş, Sovyetler Birliği ile özdeşleştirilerek kriminalize edilmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında hükümetin izlediği denge politikasının bir gereği olarak müsamaha gösterilen az sayıdaki solcu entelektüel *Tan* gazetesi ve *Yurt ve Dünya* (ve ondan ayrılan *Adımlar*) olmak üzere iki ana entelektüel ortamda toplanmıştır (Oran, 1969: 260-263).

Yurt ve Dünya ile *Adımlar* hem ideolojik hem de bilimsel açıdan çok kuvvetli yazılar yayınlamış, elitizme ve faşizme karşı demokratik değerlerin kaleleri olmuştur. Öğretim üyelerinin siyasi yayınlar çıkarmaları yasaklanmış olduğundan, eleştirilerini son derece dikkatli bir şekilde dile getiren yazarlar, buna rağmen 'komonist' yaftasından kurtulamamıştır.¹⁴ O yıllarda bir kişiyi bu şekilde nitелеmek, Boran'ın Mumcu'ya verdiği röportajdaki ifadesiyle, ona "yaşam hakkı tanımamak anlamına" gelmektedir (Mumcu, 2021: 27). Sonuç olarak, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* kapatılmış, dava edilen dergi yazarlarının DTCF ile ilişkisi kesilmiş ve birçoğu sürgün hayatı yaşamak zorunda bırakılmıştır.

Özetle, Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmamış olmakla birlikte ideolojik kamplaşma nedeniyle basın cephesinde sağ ve sol görüşlü yazarlar arasında fikri tartışma ve polemikler savaş boyu hararetli bir şekilde sürmüştür. Savaş, bir açıdan faşizm ve liberalizm (ve sosyalizm) arasındaki ideolojik mücadelenin bir yansıması olarak anlaşıldığından, yazarlar kendi ideolojilerine göre mihver ya da müttefik yanlısı bir tutum almıştır. Eğitimini Almanya'da tamamlayanların çoğu Nazizm ve onun ırk üstünlüğü düşüncesine sempati beslerken, birçoğu ABD'de eğitim gören DTCF'nin sol kanadı faşizm karşıtı

12 Bu konuda bkz. Sefercioğlu (2008); Çılgın (2011).

13 Bu konuda bkz. Darendelioğlu (1979); Küçük (1983).

14 İdeolojik kutuplaşmanın eğitim kurumlarına nüfuz ettiği bu dönem, köylünün yaşadığı şartları gerçekçi bir şekilde betimlemenin, DTCF'li Mediha Esenel'in ifadesiyle "köylümüz fakirdir" gibi tespitlerin bile sakıncalı görüldüğü bir dönemdir (Esenel, 1999: 10). Bir noktadan sonra buna da gerek duyulmamış ve sosyoloji bölümünde ders veriyor olmak bile komünist damgası yemek için yeterli bir gerekçe sayılmış ve bu sebeple Behice Boran'ın hukuk sosyolojisi dersi vermek için Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne yaptığı başvuru reddedilmiştir (Hirsch, 1997: 340-341).

görüşlere sahiptir. Dönemin sıcak gündeminin gölgesinde yürütülen bu tartışmalar, esasen genel Batılılaşma tartışmasının bir türevidir. Batı'nın ne olduğu ve Batı ile ilişkinin nasıl kurulması gerektiği sorusu, II. Dünya Savaşı yıllarında faşizmi merkeze alan kamusal bir tartışmaya dönüşmüştür.

2. Genel Bilgiler ve Yayın İçeriği

1940'larda Ankara'da anti-faşizm ortak paydasında buluşan bazı DTFCF üyeleri ile bir grup yazar ve sanatçı, fikirlerini kamuoyuyla paylaşmak amacıyla aylık bir dergi olan *Yurt ve Dünya*'yı çıkarmaya başlamıştır. Yazar kadrosu Niyazi Berkes, Mediha Berkes (Esenel), Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Muzaffer Şerif Başoğlu'nun yanı sıra Saffet Dengi Korkut, Güzin Dino, Orhan Burian, Sabahattin Ali ve Adnan Cemgil gibi isimlerden oluşmaktadır. Derginin ana yazar kadrosunu oluşturan DTFCF üyelerinin birçoğu Amerikan üniversitelerinde eğitim görmüştür. Örneğin Başoğlu sosyal psikoloji alanındaki doktora tezini Columbia Üniversitesi'nde, Boran ise sosyoloji alanındaki doktora tezini Michigan Üniversitesi'nde vermiştir. Bu iki isim bir süre sonra dergiden ayrılmış ve *Adımlar*'ı çıkarmaya başlamıştır.

Yurt ve Dünya ile *Adımlar*'ın yayın politikası, yazı içerikleri ve yazar kadrosu arasında önemli bir benzerlik söz konusudur. Bilgiyi üniversite kampüsünün dışına, toplumun geneline yayma amacıyla yola çıkan her iki dergi de ülkenin içinden geçmekte olduğu iktisadi, toplumsal ve kültürel değişim sürecini ve dönemin uluslararası siyasi gelişmelerini tarihsel materyalist bir yaklaşımla incelemiş ve faşizm karşıtı bir yayın çizgisi benimsemiştir. Behice Boran, imtiyaz sahibi ve neşriyat müdürü olarak her iki derginin de kurucu kadrosunda yer almıştır. Ayrıca Muzaffer Şerif Başoğlu, Nermin Menemencioglu ve Liko Amar gibi *Adımlar*'ın önemli yazarları *Yurt ve Dünya*'da da yazmıştır. Bununla birlikte *Yurt ve Dünya*'daki yazı yükünü taşıyanlar esas olarak Adnan Cemgil ve Pertev Nail Boratav ile birlikte Mediha ve Niyazi Berkes çiftidir. Boran yirmi birinci sayıyla birlikte *Yurt ve Dünya*'daki görevinden ayrılmıştır. "Okuduklarımız" başlığı altında yeni çıkan kitap ve dergileri gözden geçiren *Yurt ve Dünya*, 30. sayısında, "Ankara'da çıkmaya başlayan" *Adımlar* dergisinin ilk sayısında yer alan Niyazi Ağırnaslı'nın "Millet Sevgisi" başlıklı yazısını sayfalarına taşıyarak dergiyi okuyucularına duyurmuştur.

Adımlar, aylık bir dergi olarak Mayıs 1943'ten Nisan 1944'e kadar toplam 12 sayı ve 408 sayfa yayınlanmış ancak son sayı – dergi hükümet tarafından kapatıldığı için – dağıtılamamıştır. Birinci sayı 36 sayfa, ikinci sayı 44 sayfa, yedinci sayı 40 sayfa olarak yayınlanırken diğer sayılar 32'şer sayfa olarak çıkarılmıştır. Dergide yayınlanan toplam yazı sayısı 105 olarak saptanmıştır.

Dergi yazılarında en fazla Boran ve Başoğlu'nun imzaları yer almaktadır. Boran'ın yazıları gerek içerik gerekse janr bakımından son derece çeşitlidir. Bilimsel makalelerden polemik yazılarına, sanat eleştirilerinden politika önerilerine kadar birçok farklı türde yazan Boran, bu yazılarda eğitim, sanat, köy, bilim, kapitalizm gibi değişik konuları işlemiştir. Başoğlu'nun ilgi alanı da oldukça geniş olmakla birlikte onun yazılarında faşizm eleştirisi ve güncel konular daha ağır basmaktadır.

Derginin yazı yükünü çeken diğer isimler şunlardır: Ankara Üniversitesi Fransız Dil ve Edebiyatı Enstitüsü Direktörü Jean Camborde, Ankara Devlet Konservatuvarı'ndan Liko Amar, çevirmen Nermin Menemencioğlu, tiyatro sanatçısı Suat Taşer, Hatay Milletvekili hukukçu Bekir Sıtkı Kunt ve öğretmen Halil AYTEKİN. Camborde Fransız romanı, Amar Batı müziği, Menemencioğlu Batı edebiyatı hakkında bilgi verirken Kunt hikâye, Taşer ise şiir türünde yazılar kaleme almıştır. Ayrıca derginin yazarları arasında Enise Apak, Burhan Arpad, Hilmi Ziya Ülken, Hüsamettin Bozok, Hüsnü Bakı, Georg Rohde, Kemal Bilbaşar, Mustafa Sökmen, Münir Belen, Nabi Dinçer, Niyazi Ağırnaslı, Orhan Kemal, Nuri Zaimoğlu, Nurullah Ataç, Olivier Lecombe, Orhan Burian, Sabahattin Ali, Yunus Kazım Köni, Walter Ruben, Zeki Baştımar¹⁵ ve Ziya Oykut gibi dönemin edebiyat ve üniversite çevrelerinden pek çok farklı isim de yer almaktadır.

Adımlar'da yayınlanan yazılar, konu ve tür bakımından geniş bir çeşitliliktedir. Kültür ve sanat dünyasındaki güncel gelişmeler, yeni çıkan yayınlar, fikri tartışmalar, felsefi ve bilimsel makaleler, edebiyat tenkitleri, çeviriler, hikâyeler ve şiirler olmak üzere farklı türdeki bu yazılar ele aldıkları konular açısından köy kalkınmasından müzik eğitimine, kültür politikasından birey-toplum ilişkisine, modern İngiliz şiirinden hümanizme kadar büyük bir çeşitlilik göstermektedir.

Fikir ve kültür dünyasına ilişkin güncel gelişmelerin yer aldığı *Ayın İçinden* ve yeni çıkan yayınların kritik edildiği *Yayımlar* bölümleri ilk sayıdan itibaren düzenli olarak dergi sayfalarında yer alırken, bu bölümlere üçüncü sayıdan itibaren Anadolu köyleri üzerine yapılan saha çalışmalarından notların paylaşıldığı *Köyün İçinden* bölümü eklenmiştir. İkinci sayıyla birlikte başlayan *Hümanizma Anketi* dönemin aydınlarının görüşlerini bir araya getirmesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Neredeyse her sayıda en az bir hikâyenin yayımlandığı derginin yedinci sayısı özel olarak roman konusuna, sekizinci sayısı ise – bu çalışmanın temalarından birini de oluşturan – hümanizm

15 TKP'nin Ankara il sorumlusu Zeki Baştımar'ın derginin yazarları arasında yer alması, *Adımlar*'ın siyasal yönelimi hakkında önemli bir fikir vermektedir. Baştımar, derginin sekizinci sayısı için "Büyük Türk Hümanisti Tefik Fikret" başlıklı bir yazı kaleme almıştır.

konusuna ayrılmıştır. Dokuzuncu sayıda bazı dergi okurlarının görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Dergideki Yazıların Türlerine Göre Dağılımı

Yazı Türü	Frekans	%
Makale	43	41.0%
Sanat-Edebiyat Eleştirisi	27	25.7%
Roman-Hikâye-Şiir	18	17.1%
Güncel Yazı-Eleştiri	17	16.2%
<i>Toplam</i>	<i>105</i>	<i>100%</i>

Dergideki yazıların türlerine göre dağılımı Tablo 1’de, konularına göre dağılımı ise Tablo 2’de sunulmuştur. Buna göre, dergideki yazıların çoğunluğunu fikri-bilimsel tartışmaların yapıldığı makaleler (%41) ile edebiyat tenkitleri ve hikâye-şiir gibi edebi ürünler (toplam %42,8) oluşturmaktadır. Yazı konuları açısından bakıldığında, sanat-edebiyat eleştirisi, roman-hikâye-şiir ve güncel-yazı-eleştiri kategorilerinin ardından en sık karşılaşılan kategori köy çalışmalarıdır. Bu makalede ele alınan faşizm ve hümanizm konuları hakkında dokuzar adet (her biri %8,6) yazı yayımlandığı tespit edilmiştir. Faşizm hakkındaki yazılar otarşi ve ırkçılık eleştirilerini kapsamaktadır.

“Aylık fikir ve kültür dergisi” olarak kendisini tanıtan bir dergide sanat-edebiyat eleştirilerine bu kadar önem verilmesi şaşırtıcı değildir. *Adımlar* bütün sayılarında fikir yazılarının yanında edebiyatla ilgili yazılara da büyük bir yer ayırmıştır. Mesela ilk sayıda Menemencioğlu çağdaş Fransız şiirini, işgal edilmemiş Fransa’daki yeni neşriyatları, şiir çevirilerini de paylaşarak tahlil etmiştir. Menemencioğlu bu yazıda başta Louis Aragon’un *Le Crève-Coeur* kitabı olmak üzere, 1940’ların başlangıcındaki Fransız eserlerini kötümser, istikametsiz ve gerçeklerden kopuk olmakla eleştirmiştir. Yine aynı sayıda Boran da *Kürk Mantolu Madonna* üzerine bir değerlendirme yazısı kaleme almış ve arkadaşı Sabahattin Ali’yi eleştirmekten geri durmamıştır.

Tablo 2. Dergideki Yazıların Konularına Göre Dağılımı

Konu	Frekans	%
Sanat-Edebiyat Eleştirisi	27	25.7%
Roman-Hikâye-Şiir	18	17.1%
Güncel Yazı-Eleştiri	14	13.3%
Köy Çalışmaları	11	10.5%

Anti-faşizm	9	8.6%
Hümanizm	9	8.6%
Bilim	5	4.8%
İktisat	5	4.8%
Toplum-Kültür	3	2.9%
Eğitim	2	1.9%
Şehircilik	2	1.9%
<i>Toplam</i>	<i>105</i>	<i>100%</i>

Diğer taraftan köy hakkındaki yazıların fazlalığı, derginin köy kalkınmasına ne kadar önem verdiğini göstermektedir. *Köyün İçinden*, dergi yazarlarının 1940'ların başında gerçekleştirdikleri köy monografilerine dayanmaktadır. Dönemin siyasi elitleri ve aydınları köy nüfusunun iktisadi ve sosyal seviyesinin yükseltilmesi hususunda farklı görüşler dile getirmekle birlikte birçoğu köy ve kent ikiliğinden hareket etmektedir. Ancak *Adımlar* köylünün müreffeh ve kültürlü bir hayat seviyesine ulaşabilmesi için kısmi yaklaşımların terk edilmesi, köy ve kentin bir arada, bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini öne sürmektedir.¹⁶

Dergideki yazıların birçoğu yazarının ismiyle, ortak görüş bildiren yazılar ise *Adımlar* imzasıyla paylaşılmıştır. *Aydın İçinden* bölümlerinde herhangi bir yazar ismi göze çarpmazken bu bölümün bir alt başlığı olan *Yayınlar* kısmında değerlendirmede bulunan yazarların isimleri yer almaktadır. Bu değerlendirmelerden bazıları dönemin gazete ve dergilerinde çıkan yazılara cevap niteliğindeki polemik yazılarıdır.

3. Yayın Politikasını Belirleyen Öğeler: Pozitivizm, Atatürkçülük ve Sosyalizm

Adımlar'ın ilk sayısı, "Adımlar" başlığını taşıyan, beş sayfadan ve 17 paragraftan oluşan bir sunuş yazısıyla başlamaktadır. Bir manifesto niteliğindeki yazı, derginin güncel meseleler hakkındaki temel görüşlerini içerirken bilim, kültür, insan, ahlak gibi konularda ne tür bir paradigmadan hareket ettiğinin işaretlerini de vermektedir. Sunuş yazısında değişime ve ilerlemeye yönelik vurgu dikkat çekicidir. Çağın yol açtığı büyük alt üst oluşların bilincinde olan yazarlar, tüm huzursuzluğuna rağmen bu baş döndürücü geçiş dönemini deneyimleme şansına sahip olmaktan memnundur. Çünkü bu çağ, eski ile

¹⁶ "Köyün İçinden: Köy Anlayışında Parçacı Görüşler", *Adımlar*, Temmuz 1943, Sayı 3.

yeninin, “geri” ile “ilerinin”, geçmiş ile bugünün mücadelesiyle, “canlılığını kaybetmiş putları bir bir devirmektedir”. Yazıda şehir-köy başta olmak üzere toplumsal ve kültürel alanlardaki her türlü düalizmin reddi, değişime yönelik umut, evrenselci yaklaşım, Batı’nın “ilerici” hareketlerine hayranlık, insana yönelik tarihsel ve toplumsal bir bakış ve seküler ahlak vurgulanmaktadır.¹⁷

Dergideki yazıların tamamı incelendiğinde, *Adımlar*’ın yayın politikasını belirleyen üç temel unsur göze çarpar: 1-) İlerleme fikrine sıkı sıkıya bağlı, gözleme dayalı, ölçülebilir, objektif bir bilimsel yaklaşım, 2-) ülkenin kalkınması misyonu ile bilgiyi geniş kesimlere ulaştırmayı amaçlayan bir halkçılık, 3-) tarihsel materyalist bir yöntem. Başka bir ifadeyle, pozitivism, Atatürkçülük ve sosyalizm bu zümreyi düşünsel açıdan besleyen üç önemli damardır.

İlerleme düşüncesine ve bilimin toplumsal yönüne vurgu yapan “İlim ve Cemiyet” (Mayıs 1943, Sayı 1, s. 19) başlıklı yazı, derginin bilimsel anlayışını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu yazıda Boran ‘bilim bilim içindir’ anlayışını eleştirerek bilimin toplumsal yönüne vurgu yapmaktadır. Çağdaş toplumların bilimin gelişmesi için gerekli olan insan emeği, maddi sermaye ve teknik araç-gereci, bilim adamının hakikat aşkını tatmin etmek için değil, sonucunda pratik bir fayda elde etmek için seferber ettiğine dikkat çekmektedir. Ona göre pozitif bilimler sayesinde insanoğlu doğaya hâkim olup onu kendi amaçları için kullanabilmiştir. Boran, henüz yolun başında olsalar da insani bilimlerin toplumsal ilişkilerde ve toplumun gidişatında gittikçe artan bir rol oynamalarının kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir.

Bu entelektüel zümrenin tarihsel-toplumsal şartları temel alan bir sosyal bilimsel paradigmayı benimsediği anlaşılmaktadır. Sosyal fenomenler soyut, kavramsal ve spekülatif bir şekilde değil somut, tarihsel bağlam içerisinde ve toplumsal ilişkiler temelinde analiz edilmektedir. Tarihsel süreç, metafizik bir çerçevede değil, toplumun maddi temeli yani üretim tarzı ve üretim ilişkileri üzerinden ele alınmaktadır. Dolayısıyla, bu çevreyi kullandıkları yöntem açısından Marksist olarak sınıflandırmak yanlış olmaz. Örneğin, Boran’ın derginin Aralık 1943 tarihli sekizinci sayısındaki “Hümanizmanın Sosyal Şartları” başlıklı yazısı açık bir şekilde bu yönüme dayanmaktadır.

İdeolojik açıdan bakıldığında, halkçılık, *Adımlar*’ı tanımlayan en belirgin ilkedir. Dergideki edebiyat eleştirileri de bu anlayışı yansıtmaktadır. Edebiyatçı, günlük hayat meselelerini gerçekçi bir bakış açısıyla, ilk elden gözlemleyerek kaleme almalıdır. Menemencioğlu’na göre “bu realist, halkçı yol, büyük romana giden yoldur”.¹⁸ Böylece, Kaliforniyalı toprak işçisi ile Çukurovalı ırgat ya da

17 “Adımlar”, *Adımlar*, Mayıs 1943, Sayı 1, s. 1-5.

18 Nermin Menemencioğlu, “Toprak Kokusundan”, *Adımlar*, Temmuz 1943, Sayı 3, s. 97.

Steinbeck'in *Gazap Üzümleri* ile Reşat Enis'in *Toprak Kokusu* derginin sayfalarında bir arada yer alabilmektedir.

Realist eserler halkçılığı somut hale getirdiği düşüncesiyle yüceltilirken, sembolist eserler bunun tam karşısına yerleştirilmektedir. *Adımlar*'a göre sembolizm, yaşadığı toplumla alışveriş içinde olmayan, toplumsal meselelere sırtını dönmüş bir edebiyat akımıdır. Örneğin Boran, Ahmet Haşim'i, "cemiyetle hiçbir alışverişi olmayan, hayata hatta temsil ettiği zümreye bile küskün, yaşadığı muhite kör, uzak, bilinmeyen beldelere hayran, akşam demlerinde göllerde bir kamış olmanın hasretiyle tutuşan" bir şair olduğu gerekçesiyle kıyasıya eleştirmektedir.¹⁹

Adımlar camiasını, Cumhuriyet'in ilkeleriyle yetişmiş ve Millî Mücadele'nin anti-emperyalist ruhunu içselleştirmiş bir solcu aydınlar grubu olarak tanımlamak yanlış olmaz. İdeolojik olarak faşizmin karşısında yer alan bu zümre hem solcu hem de (özellikle halkçılık ve ilerlemecilik anlamında) Atatürkçüdür. Başoğlu, "Fikir Mesullüğü ve Zorba Zihniyeti" (Mart 1944, Sayı 11, s. 346) başlıklı yazısında devletçilik, cumhuriyetçilik, halkçılık ve inkılapçılık gibi ilkelere vurgu yaparak düşüncelerinin kaynağını "Atatürk'ün emperyalist istilacılara karşı yürüttüğü Kurtuluş Savaşı'ndan hız alan milli inkılabın prensipleri" olarak açıklamakta ancak bu ilkeleri "ölü kalıplar ve naslar olarak statik bir şekilde" görmediklerinin de altını çizmektedir.

Cumhuriyet'i kuran kadrolar, I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki işgali emperyalist bir saldırı olarak nitelemiş ve buna karşı girişilen Kurtuluş Savaşı'nı da anti-emperyalist bir mücadele olarak görmüştür. Kurtuluş Savaşı sırasında Atatürk'ün bazı meclis konuşmalarına, yazışmalarına, o dönemde çıkan bazı gazete haberlerine, daha sonra Kadrocuların yazılarına bakıldığında bu vurgu kolayca fark edilmektedir (Türkislamoğlu, 2020: 515-519). Kemalist ideolojiye göre Kurtuluş Savaşı anti-emperyalist bir savaştır, işgalci emperyalist güçleri mağlup eden Türkiye bağımsızlığını kazanmış ve bu sayede sömürgeleşmiş diğer tüm mazlum uluslara ilham vererek onları da bağımsızlık savaşlarını başlatmaya teşvik etmiştir. Türkiye'deki sol akımlar da bazı nüanslarla Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist bir savaş olduğu görüşünü benimsemektedir (Korkmaz, 2021: 2670).

Bu görüşün haklılık payı vardır. Türkiye'de emperyalizmin kökleri 19. yüzyıla kadar götürülebilir. İngiltere ile imzalanan Baltalimanı Antlaşması (1838) Osmanlı İmparatorluğu'nun iç pazar üzerindeki tekeline son vermiş, yabancı sermaye üzerindeki kısıtlamaları kaldırmış ve İngiliz kapitalistlere kendi ağlarını kurmalarına izin vererek ülkenin emperyalizmin egemenliğine girmesine yol açmıştır. Zamanla bu tür anlaşmalar diğer Avrupalı güçlerle de yapılmış ve

19 Behice Boran, "Ahmet Haşim Töreni", *Adımlar*, Temmuz 1943, Sayı 3, s. 106-107.

Osmanlı İmparatorluğu, yalnızca ham madde ihraç eden ve artan ithalat ile muazzam bir dış borç yüküyle karşılaşan yarı sömürge bir ülke haline gelmiştir. Sonunda Osmanlı İmparatorluğu ne iç ne de dış borçlarını ödeyemez hale gelerek 1876'da Moratoryum ilan etmiş ve alacaklılarla yapılan anlaşma neticesinde borçlara karşılık devletin topladığı bazı vergi gelirlerine doğrudan el koyulabilmesi amacıyla Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi kurulmuştur. Böylece, bağımsızlığı yalnızca kâğıt üzerinde kalan Osmanlı İmparatorluğu, emperyalizmin kurumsal kontrolü altına girmiştir. I. Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, imparatorluğun emperyalist güçler tarafından bölüşümünü öngören Sevr Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. 1919-1922 yılları arasındaki Kurtuluş Savaşı ve sonrasında imzalanan Lozan Antlaşması ile Türkiye bağımsızlığını sağlamış ve 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. (Oyan-Altuntaş, 2021: 2650-51).

Diğer yandan, emperyalizm karşıtı bir mücadelenin aynı zamanda sınıfsal bir mücadele de olması gerekir mi? Atılğan'ın (2008: 661) ifadesiyle, “emperyalizme karşı çıkış... dışarıdaki ortak bir düşmanın içerideki müttefik haline getirdiği bütün ulusun bir haykırışı mı, yoksa emperyalist ülke(ler)in hakim sınıfları ile bağımlı ülkenin üst sınıfları arasındaki bir ittifak sonucu içselleşen bir sömürü düzenine karşı sınıfsal bir mücadelenin dile gelişi mi olacaktır?”. Anti-emperyalizm konusunda erken Cumhuriyet döneminde sol içerisinde iki temel perspektif ortaya çıkmıştır. TKP'nin temsil ettiği görüşe göre dünya emperyalist ve sosyalist olmak üzere ikiye bölünmüştür ve anti-emperyalizm demek sosyalist tarafta yer almak demektir. Dolayısıyla (yarı) sömürge ülkelerin emperyalizmden kurtulabilmesi için SSCB'ye bağlanması gereklidir. TKP'nin merkez yönetiminden ayrılan bazı isimlerin başını çektiği Kadrocuların görüşüne göre ise sömürülen ülkelerin kapitalist ya da sosyalist ülkelere tabi olmak yerine emperyalist sömürgeci devletlerden bağımsızlaşarak, devlet eliyle ve bütün milletin gücüyle yürütülen bir sanayileşme hamlesine (üçüncü yol) ihtiyacı vardır ve bu sayede bu ülkeler emek-sermaye çelişmesini atlayarak imtiyazsız, sınıfsız bir millete dönüşebileceklerdir (Atılğan, 2008: 702).

Erken dönem Türk solu, emperyalizmin sınıf mücadelesi ile ilişkisini yok saymamıştır ancak Çulhaoğlu'nun (2007: 184) da belirttiği gibi Kemalist rejimin sınıf çatışmasından duyduğu korkuyu da göz önünde bulundurmuş ve sınıf mücadelesini dışlayan “üçüncü yolcu” bir toplumsal dönüşüm sürecine güvenmiştir. Hatta fazla iyimser bir beklentiyle, hükümetteki bazı isimlerin Marksist düşünceye yakın olduğu inancıyla (örneğin komünist hareketin önde gelen isimlerinden Şefik Hüsnü, *Aydınlık*'taki yazısında İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'u bu şekilde tanımlamıştır) rejimin bir noktada sosyalist bir yola gireceğini de varsaymıştır. Ayrıca, yine Çulhaoğlu'nun (2007: 184) belirttiği gibi Tanzimat'ın ürkek bir modernleşme denemesi olduğu yönündeki Kemalist

eleştirileri benimsemiş olan sol hareketler, Kemalistlerin çok daha radikal (belki sol bir programla) bir modernleşme hamlesi gerçekleştireceğine inanmak istemiştir. Millî Mücadele'nin “anti-emperyalist yönü”, 1960'lardan itibaren sol içerisinde hararetle tartışmalara yol açmıştır. Fakat burada esas dikkat çeken, Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist bir niteliğinin olup olmamasından ziyade, *Adımlar* yazarlarının ve DTFC'nin sol kanadının, hatta genel olarak Türk solunun resmî ideoloji ile anti-emperyalizm üzerinden (belki sadece onun üzerinden değil ama ona özel bir vurgu yaparak) bağ kuruyor olmasıdır.

Türkiye'de sol akımların, sürekli biçimde Kemalist rejimin baskısı altında kalması, komünist yazar ve düşünürlerin sık sık hapse atılması, TKP'nin bir türlü legal statü kazanamaması karşısında komünistlerin Kemalizm'e karşı açık tavır almaması hatta belirli ölçülerde benimsemesi dikkat çekicidir. Somay'a (2008: 657) göre, Türk solunun neredeyse tüm fraksiyonları, aralarındaki tüm ayrılıklara karşın, Millî Mücadele önderi olarak Mustafa Kemal'e bağlı bir söylemi benimsemiştir. 1960 ve 1970'lerin sol hareketleri, bazı istisnalar haricinde sık sık Kemalizm'e ve Gençliğe Hitabe'ye referans vermiş, özellikle Millî Demokratik Devrimciler, görüşlerini Kemalizm'den farklı bir şekilde temellendirmek yerine, ideolojik olarak kendini ortanın solu olarak yeniden kuran CHP'nin daha soluna geçmekle yetinmiştir. Genel olarak sol hareketler, sınıflar arasındaki mücadeleden daha çok ülkeler arasındaki mücadeleyi – dolayısıyla emperyalizme karşı verilecek mücadeleyi – ön planda tutmuştur ki bu mücadele de Mustafa Kemal'in önderlik ettiği Kurtuluş Savaşı'na benzetilmektedir. Somay (2008: 657) açısından bu söylem meşruiyet kazanmak amacıyla yürütülen bir taktik olarak değil, gerçek bir ideolojik aidiyet olarak anlaşılmalıdır. Böyle olmasının nedeni Somay'a (2008: 650) göre Kemalistler ile komünistlerin (TKP'nin) ortak yanlarının bulunması (her iki grup da “yukarıdan devlet kurtarıcılığına” soyunmuştur ancak örnek olarak biri Fransa'yı ve Jakoben cumhuriyetçiliği, diğeri SSCB'yi ve Bolşevizm'i almıştır) ve Kemalizm ile Bolşevizm arasında bazı yapısal benzerliklerin olmasıdır.

Diğer yandan, Atılğan'ın (2008: 664) da belirttiği gibi TKP'nin Kemalist iktidara yaklaşımı büyük ölçüde SSCB ve Komintern tarafından şekillenmiştir. Atılğan'a göre Komintern, SSCB'yi korumak için onun hemen yanı başında, Avrupa emperyalizmine karşı duran bir Türkiye olmasını istemiştir. Bu amaçla hem Millî Mücadeleyi hem de Kemalist rejimi olabildiğince desteklemiştir. TKP'ye düşen görev de emperyalist güçlere karşı Anadolu direnişinin yanında yer almak ve ardından kurulan Kemalist Cumhuriyeti Avrupa emperyalizminden uzak durduğu ölçüde desteklemek, yakınlığı ölçüde de uzaklaşması için baskı yapmaktır. TKP'nin 1926'daki gizli raporunda, Cumhuriyet, tıpkı Tanzimat ve Meşruiyet gibi ülkenin emperyalist güçlerin kölesi olmasını engellemek amacıyla başlatılan mülk sahibi sınıfların milliyetçi inkılabı olarak görülmüş ancak diğerlerinden farklı olarak bir tek Cumhuriyet'in bu direnişi başarıya

ulaştırabilmek için dışarıda bir destek kuvvet (SSCB) bulabildiği öne sürülmüştür. Bununla birlikte, TKP kısa bir ara emperyalizme karşı mücadele ile Kemalizm'e karşı mücadeleyi birleştirmek istemişse de Türkiye-Sovyet ilişkilerinin en iyi dönemini yaşadığı bir dönemde Komintern böyle bir girişime müsaade etmemiş ve TKP'yi bu girişimden caydırmıştır (Atılğan, 2008: 666).

Adımlar'ın resmî ideoloji ile ilişkisini de bu çerçevede anlamak gerekir. Bununla birlikte *Adımlar* resmî ideolojiyi savunan bir dergi değildir. II. Dünya Savaşı koşullarında artan iktisadi sorunlar ve yükselen otoriterleşme, denge politikası nedeniyle ülke içerisinde serpilip faşist ideoloji, medeni milletler seviyesine ulaşma hedefindeki Genç Cumhuriyet'in 1940'larda yaşadığı bunalımı arttırmıştır. Türkiye, çağın ihtiyaçlarına uygun bir eğitim modelinin kurulması, zirai üretimin modernizasyonu, sanayileşme, ülke çapında iletişim ve ulaşım altyapısının geliştirilmesi, uzman açığının kapatılması, kültürel zenginliği arttıracak sanat politikalarının belirlenmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi, çok partili bir sistemin inşası gibi henüz tam olarak çözülememiş bir dizi meseleyle uğraşmaktadır. *Adımlar* bu meseleler karşısında bilimsel, "halkçı", evrensel çözümler geliştirmeye çalışan bir grubu temsil etmektedir.

4. Adımlar'ın Batı'ya Yönelik Yaklaşımı: Garp Mütecanis Bir Bütün Değildir

Batı, geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi aydınları için her zaman önemli bir mihenk taşı olmuş ancak Batı ile kurulan ilişki ve Batı tasavvuru farklı biçimler göstermiştir. Özellikle faşizmin etkisiyle Türk entelektüellerinin bir kısmı için Batı, Hitler Almanyası ya da Mussolini İtalyası anlamına gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Batı hayranlığından bahsedildiğinde sorulması gereken asıl soru Batı ile kastedilenin hangisi olduğudur. Batı'da birbirinden farklı düşünce akımları bulunduğundan, Başoğlu'na göre "bir mütefekkirin Garpta tanınmış olması onun mutlaka softalıktan uzaklaşmış olduğunu ispat etmez". Başoğlu, Bergson, Alexis Carrel ve Spranger gibi düşünürleri "ilahiyat fakültelerinde, kiliselerde can kurtaran hizmeti gören tipler" olarak tanımlar ve ülkedeki "gericileri", Batı'nın bu softa zihniyetini taklit ettikleri gerekçesiyle eleştirir.²⁰ Oysa Batılılaşma projesinin demokratik, özgür ve müreffeh bir rejim yaratabilmesi, Batı'da mücadele halinde olan iki zıt kuvvetten ancak "ilerici" olanı benimsemekle mümkün olabilir:

20 Muzaffer Şerif Başoğlu, "İlimde Gelişmemizin Reel Şartları", *Adımlar*, Ekim 1943, Sayı 6, s. 178.

“... Hangi Garp? Sualine cevap vermek vaziyeti ile karşılaşıyoruz ve cevabımızı verirken daima ileri olanın daha büyük refaha, hürriyete ve halkçı rejime götüreceği olanın tarafında yer alacağız...”²¹

1944 yılının Ocak sayısında, derginin ön iç kapağında yayınlanan “1944’e Girerken” başlıklı yazı, Batı’nın birbirinden farklı iki ideolojik yüzünü, siyasi, iktisadi ve sosyal örgütlenme biçimini karşılaştırmakta ve bu seçenekler karşısında genç Türkiye’nin yaptığı tercihi açıklamaktadır:

“Bir tarafta yalnız küçük seçkin bir zümreye hayat hakkı tanıyan, halk kitlelerini seçkinlerin güttüğü sürüler yerine koyan bir kahramanlar dini, diğer tarafta bütün vatandaşlara eşit gelişme imkanları, sosyal haklar tanıyan hakiki demokrasi... Genç Türkiyemiz, kuruluş tarihimde, bu yollardan hangisini seçmek gerektiğinde yanılmadığını gösterdi.”²²

Özetlemek gerekirse, *Adımlar*’ın Batı’ya ilişkin görüşünün temel noktaları şunlardır: 1-) Batı olmuş bitmiş, gelişimini tamamlamış bir medeniyet değildir, değişim halindedir. 2-) Batı medeniyeti, homojen ya da tek parça değildir, farklı görüşlere, “ilerici” ve “gerici” zihniyetlere sahiptir ve bu zihniyetler arasındaki mücadelenin bir ürünüdür. 3-) Batı medeniyeti, herhangi bir milletin imtiyazlı malı değildir, Batı’daki “ilerici” hareketler tüm insanlığın “ilerici” hareketleridir. 4-) Bu manada biz Batı’nın karşısında değil, içinde yer almaktayız.²³

Bu bağlamda *Adımlar*, Batı’da tahsil görmüş, onu tanıyan ve güncel durumunu yakından takip eden, bilimsel ve teknik alanlardaki başarılarını örnek alan ve bunları kendi memleketinin kalkınması için gerekli gören; bununla birlikte körü körüne bir Batıcılığa da yekpare ve özcü bir Batı tasavvuruna da karşı çıkan, Batı’yı bir zihniyet olarak kavrayan ve kendisini de o zihniyetin parçası sayan bir grup aydınının buluşma noktasıdır:

“... Zihniyetimizin, ileri, hamleci, araştırmacı ve düzenli olan tarafı ile biz de garplıyız, onun dışında değiliz. Garp bugün yalnız bir coğrafi isim olmaktan çıkmıştır. Garp, dünyanın her yerinde ileri zihniyetin adıdır.”²⁴

21 “Cumhuriyet İnkılabımızın Tarihi Manası”, *Adımlar*, Kasım 1943, Sayı 7, s. 214.

22 “1944’e Girerken”, *Adımlar*, Ocak 1944, Sayı 9.

23 “Adımlar”, *Adımlar*, Mayıs 1943, Sayı 1, s. 2.

24 Behice Boran, “Aydın İçinden – Hayranlığın Kötüsü”, *Adımlar*, Mayıs 1943, Sayı 1, s. 32.

5. *Adımlar*'ın Hümanizm Görüşü: Bugünün Meselelerini Dün Halledemez

Hümanizm, Türkiye'de 1940'lı yıllarda entelektüeller arasında popüler bir tema olmuştur. Hümanizm düşüncesi, genel olarak Greko-Romen kültüre ve Rönesans'a dayandırıldığından, Yunanca ve Latince klasik eserlerle ilişkilendirilmiş, Batılılaşmanın saç ayaklarından biri olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet'in kültür politikalarından Hasan Ali Yücel öncülüğündeki tercüme faaliyetlerine, üniversite reformundan yabancı dil eğitime kadar birçok konuda hümanizm düşüncesi etkisini göstermiştir. Bu bağlamda, *Adımlar* dergisindeki hümanizm tartışması, Batı ile ne kastedildiği, Batılılaşma yönteminin ne olması gerektiği ve Batılı manada bir kültürün, bir eğitimin ve bir üniversitenin nasıl inşa edilebileceği sorularını da içeren kapsamlı bir tartışmadır.

Dergide ikinci sayıdan itibaren "Adımlar'ın Humanizma [*sic*] Anketi" başlıklı bir bölüm yayınlanmaya başlamıştır. Hümanizm akımı ve bu akımın çağdaş fikir ve kültür dünyasına katkısı hakkında dönemin bazı yazar ve akademisyenlerinin görüşlerine yer verilmiştir. Örneğin, MEB Talim ve Terbiye Kurulu üyesi Yunus Kazım Köni, hümanizmi insanlığın kültür, uygarlık alanlarında meydana getirdiği eserleri eğitimin vasıtası kılma hareketi olarak tanımlamakta ve bu eğitimin Yunan ve Latin klasikleriyle sınırlandırılmasına karşı çıkmaktadır. Eleştirmen Nurullah Ataç ise tam aksi görüştedir ve klasik eğitim taraftarıdır. Ona göre hümanizmin bizi güncel olandan kurtarması gerekir. Bunu İngilizce ve Fransızca gibi yeni dillerin yapmasına imkân yoktur. Gelişimlerini henüz tamamlamamış olan bu diller bizi zamanımızdan tamamıyla uzaklaştıramaz. Oysa Yunanca ve Latince gibi eski diller tarihe karıştığı için bize bütünüyle yabancıdır. Bu yabancılıkları nedeniyle onlardan beklenen iyiliği bize verebilirler.

Ataç'ın görüşü, birtakım nüanslarla birlikte *Yücel*, *Ulus* gibi dönemin farklı yayın organlarında dile getirilmekte, kültürel bakımdan zenginleşmenin ancak Greko-Latin kültürüyle sınırlandırılan hümanizm yoluyla mümkün olabileceği, bugünü anlayabilmek için klasiklere başvurmak gerektiği öne sürülmektedir. Hümanizm sayısı olarak çıkan sekizinci sayıda bu bakış açısı eleştirildikten sonra *Adımlar*'ın hümanizm görüşü şu şekilde ifade edilmiştir:

"Zamanına göre hümanizma hareketi yeni, ileri, cemiyetin gelişmesine yardım eden bir cereyandı. Hümanizma bu ileri vasfını çabuk kaybetti, sadece ölü dil ve kültürlerin tetkikine saplanıp, aynı derecede ölü, günün realitesinden uzak, muhafazakâr bir fikir durumu haline geldi... Bugünün meselelerini 'dün' halledemez, yine bugünün vasıtaları, bugünün fikir

sistemleri, görüşleri, ilmi ile bizler, bugünün insanları, halletmek zorundayız; 'dün'e güvenerek bir kaçamak yolu aramayalım."²⁵

Aynı sayıda hümanizmi ortaya çıkaran toplumsal şartları tartışan bir yazı kaleme alan Boran'a göre, geçmişin eskimiş kültürünü tekrar ederek bugünün sorunlarına bir çözüm bulunamaz. Boran, maddi ve kültürel gelişme için bireylerin siyasi ve iktisadi eşitliğini garanti altına alan bir yönetim ile sıkı bir iş bölümüne dayalı ekonomi ve bireyler arasında ırki, milli ve dini bakımdan bir fark gözetmeden tüm insanlığın özgürlük ve eşitliğini tasdik eden bir anlayışa ihtiyaç olduğunu öne sürmektedir.²⁶

Kısacası, *Adımlar* geçmişin bilimsel ve kültürel birikimine sahip çıkmakta ancak antik Yunan, antik Roma ve Rönesans'ta sıkışmış, bugünü inkâr eden, sanayi toplumunun teknik ilerleyişine sırtını dönen bir neo-hümanizme ya da "mazi düşkünlüğüne" karşı çıkmaktadır. Geçmiş dönemlerin birikimi, hiçbir medeniyetin malı olmayıp dünyanın ortak birikimidir ve ancak ilerlemeye engel teşkil etmediği müddetçe faydalı olabilir. Dolayısıyla hümanizm üzerine yapılan bu tartışma geçmiş, Batılılaşma ve milli kimlik gibi temaları da kapsamaktadır:

"... Biz geçmişe bugünden bakıyoruz; geçmişi bugünün bin bir tecrübeden sonra elde edilmiş gözlükleri ile görüyoruz. Geçmiş, ileri gidişimiz üzerine yüklenen bir yük, bizi geriye çeken bir engel olduğu zaman onu tereddütsüz sırtımızdan atarız."²⁷

6. *Adımlar*'da Otarşı Tartışmaları: Otarşı Çıkmazına Kapanarak Büyük Çapta Eser Verilemez

Anti-faşizm *Adımlar* için bir *leitmotiftir*. Dergideki faşizm eleştirileri, kültür otarşisi ve ırksal eşitsizlik olmak üzere iki temel konu üzerine yoğunlaşmıştır. Irkçılık, faşizmle doğrudan ilişkili olmakla birlikte, otarşı kavramı esasen kendi kendine yeterlilik anlamı taşımaktadır. Ancak iki savaş arası dönemde faşist devletlerin kültür politikası haline gelen otarşı, tecrit, içe kapanma ve Batı medeniyeti ile ilişkinin kesilmesi olarak anlaşılmıştır. Başoğlu'nun ifadesiyle, "Garbın en geri, en kara tarafının şifa bulmaz hayranları" ile hesaplaşan *Adımlar*, kültür otarşisini eleştirerek dünya çapında milli eserlerin

25 "Memleketimizde Hümanizma Yazıları", *Adımlar*, Aralık 1943, Sayı 8, s. 254.

26 Behice Boran, "Hümanizmanın Sosyal Şartları", *Adımlar*, Aralık 1943, Sayı 8, s. 259.

27 "Adımlar", *Adımlar*, Mayıs 1943, Sayı 1, s. 4.

ancak diğer milletlerle sürekli bir kültürel temas ile ortaya çıkabileceğini belirtmektedir.²⁸

Kültür otarşisi, milli ilim tartışması için de bir zemin sağlamaktadır. Bu görüşe göre her millet kendine has, nevi şahsına münhasır, biricik bir var oluşa sahip olduğundan sosyoloji, iktisat, psikoloji gibi “manevi ilimlerin” evrensel olması mümkün değildir. Bu tür bilim dalları kültürden kültüre değişeceğinden, her toplum yalnızca kendi başına, kendine mahsus özellikleri çerçevesinde incelenmelidir. Ancak Boran doğa bilimleri-beşerî bilimler ikiliğini reddederek bütüncül bir yaklaşımla bilimin evrenselliğini vurgulamaktadır. Ona göre henüz gelişme aşamasında olmasına rağmen psikoloji ve sosyoloji gibi “genç ilimler”, pozitif bilimsel yöntemi kullanarak toplumlar arasında karşılaştırma yapmanın ve genel sonuçlara ulaşmanın mümkün olduğunu göstermektedir. Doğa bilimlerinde çok büyük başarılarla yol açan bilim anlayışını ve metodunu reddeden “milli ilim” görüşü, Boran’a göre kültür otarşisine benzer bir siyasi anlam taşımaktadır.²⁹

“İlimde Gelişmemizin Reel Şartları” (Ekim 1943, Sayı 6, s 178-179) başlıklı yazısında ilmi otarşi konusuna değinen Başoğlu ise Avrupa’nın en gelişmiş devletlerinde bile bu görüşlere rastlanıldığına dikkat çekmektedir. “Milli ilim ruhuna muhalif” oldukları gerekçesiyle Yahudi bilim adamları tarafından yazılan eserlerin yakıldığı Almanya’da otarşi fikri en uç noktalara varmıştır. Başoğlu’na göre bilimin evrenselliğini durmaksızın tekrarlamak gerekir çünkü ciddiye alınmayacak milli ilim anlayışını sırf gelişmiş bazı Avrupalı devletler benimsiyor diye örnek almak isteyenler çıkmaktadır. Bilimsel prensiplerin ve yöntemin evrensel olduğunu vurgulayan Boran da Türkiye’de bilimin gelişmesinin “milli ilim yaratmağa kalkmakla değil”, evrensel ilkelerin tabiki ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir.³⁰

Benzer tartışmalar o dönemde ‘milli iktisat’ başlığı altında da yapılmaktadır. XIX. yüzyılın meşhur Alman iktisatçılarından Friedrich List’in korumacı ekonomi anlayışının Türkiye’deki entelektüeller üzerinde de etkisi olmuştur. List kendi çağında ekonomisi tarıma dayalı İspanya, Portekiz gibi ülkelerin ve en gelişmiş sanayi ülkesi olan İngiltere’nin serbest ticaret uygulamasını ancak sanayisi henüz emekleme aşamasında olan ABD ve Almanya gibi ülkelerin yüksek gümrük vergileri yoluyla yerli sanayilerini korumaları gerektiğini öne sürmüştür. List, Almanya’nın gelişmesi için gerekli reçeteyi yazarken, ziraat memleketlerine ham madde tedarikçisi rolü biçmiştir.

28 Muzaffer Şerif Başoğlu, “Garp Hayranlığı ve Kültür Otarşisi”, *Adımlar*, Temmuz 1943, Sayı 3, s. 82.

29 Behice Boran, “Hangi Manada Milli İlim”, *Adımlar*, Eylül 1943, Sayı 5, s. 147-148.

30 Behice Boran, “Kalp Fikir Gerçek Fikir”, *Adımlar*, Nisan 1944, Sayı 12, s. 378.

Y. Nuri Zaimoğlu, *Adımlar*'ın beşinci sayısında List'in görüşlerindeki mahzurlu noktaya dikkat çekerken, bu görüşleri dile getiren Peyami Safa'yı da Alman hayranı olmakla eleştirmektedir.³¹

7. *Adımlar*'ın Irkçılık Eleştirisi: Her Türlü Irkçılık Geriliktir, Cahilliktir

Faşizm tartışmaları bağlamında bir diğer konu faşist rejimlerin ileri sürdüğü üstün ırk tezidir. Bu tez, Türkiye'deki Alman yanlısı entelektüeller tarafından çeşitli ölçülerde benimsenmiştir. *Adımlar*, memleket içerisinde yükselen faşist dalganın karşısında konumlandığından, otarşi gibi ırkçılığı da reddetmektedir:

“Faşizm ideolojisi geriliktir. Buna bağlı olarak, milletlerin birbirine bu kadar bağlı olduğu bir dünya içinde, iktisat ve kültür otarşisi geriliktir. Başlarına zincir vurmak, onları istismar etmek için bir kalkan gibi kullanılan ırk üstünlüğü fikirleri, her türlü ırkçılık geriliktir, cahilliktir.”³²

Başoğlu'na göre dünyanın her yerinde bu “gerici fikirleri benimseyen seçkin münevverlerden” bulunmaktadır. “Seçkin Adam Düşkünüğü ve Faşizm” (Ocak 1944, Sayı 9, s. 281) başlıklı yazısında faşist demagoji, ırk üstünlüğü iddiası, seçkin düşkünüğü ve halk kitlelerine yönelik küçümseyici bakışı bu kişilerin ortak özellikleri olarak sıralamaktadır.

Başoğlu, ırk üstünlüğü iddialarını 1943 yılında yayınladığı *İrk Psikolojisi* kitabında bilimsel olarak da tartışmıştır. Bu tür iddiaları bilimsellikten uzak siyasi propagandalar olmakla eleştiren Başoğlu, mevcut biyolojik, antropolojik ve psikolojik çalışmaların herhangi bir ırkın üstünlüğünü ispat etmediğini, zihinsel ve psikolojik ölçütler bakımından ortaya konan farkların ise kültürle ilişkili olduğunu savunmuştur (Başoğlu, 1943).

Mustafa Şekip Tunç, Başoğlu'nun bu kitabını tenkit eden bir yazı kaleme almıştır. Başoğlu'nun hocası da olan Tunç, aralarında Yahya Kemal, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Yakup Kadri gibi yazarların yer aldığı *Dergâh* çevresinin Cumhuriyetçi Muhafazakarlarındandır (İrem 1999). Tunç, 25 Nisan 1943 tarihli *Cumhuriyet*'te yayınlanan “Üstün İrk Var mıdır?” yazısında insanların tarih boyunca gerek bireysel gerekse de toplum olarak üstünlük davasında

31 Y. Nuri Zaimoğlu, “Memleketimizde F. List Hayranlığı”, *Adımlar*, Eylül 1943, Sayı 5, s. 160.

32 Muzaffer Şerif Başoğlu, “İleri Fikir Geri Fikir Münakaşası”, *Adımlar*, Ocak 1944, Sayı 9, s. 306.

bulduklarını belirtmiş ve hiçbir dönem ve medeniyetin buna istisna teşkil etmediğine dikkat çekmiştir. Talebesi Başoğlu'nun idealist ve eşitlikçi bir anlayışa dayanarak ırk üstünlüğü iddialarını reddettiğini, bu genç bilim adamının idealist insan sevgisini, günümüz için bir hayal olsa da “günün birinde güzel bir hakikat de olabileceği için ümit ve muhabbetle” karşılamak gerektiğini ifade etmiştir.

Başoğlu, *Adımlar*'ın dördüncü sayısında hocası Mustafa Şekip Tunç'un eleştirilerine cevap vermiştir. İnsanlar arasında üstünlük iddialarının olması ile objektif üstün ırk realitesinin, yani iddia ile gerçeğin başka şeyler olduğunu vurgulayan Başoğlu, Tunç'un eleştirilerinin üstün ırkların varlığına dair bilimsel kanıtlar sunmadığını, bununla birlikte üstün ırk yanlılarının bu yazılardan kuvvet aldığını ifade etmiştir. Kitabı neden yayınladığını izah ederken aydının toplumsal bir sorumluluk taşıması gerektiğinin altını çizmiştir.³³

Türkiye'de ırkçı görüşler 1930'lar ve 1940'larda belirli bir destekçi kitlesine sahip bulmuştur. Ancak Almanya'nın doğu cephesindeki ilerleyişinin durdurulmasıyla birlikte savaşın seyri değişmiş ve ırkçı fikirler eski gücünü yitirmiştir. Söz konusu şartlar altında önceleri faşizme sempatiyle yaklaşan bazı yazarlar, giderek daha mesafeli bir duruş sergilemeye başlamıştır. Başoğlu, Prof. Dr. Sadi İrmak'ın önceleri Nietzsche felsefesinin bir hayranıyken, Almanya'nın gerileyişiyle beraber Nietzsche hakkındaki değişen tutumunu (onu faşizmle ilişkilendirip çöktüğünü ilan etmesini) eleştirerek, “fikri dönme vakalarının” çoğaldığına işaret etmektedir.³⁴

Başoğlu, derginin sekizinci sayısında bu kez filoloji hocası Tahsin Banguoğlu'nun ırkçılık konusundaki değişen tutumuna dikkat çekmiştir. 1936 yılında Berlin'de doktorasını tamamlayan Banguoğlu, yurda döndükten sonra DTCF'de çalışmaya başlamıştır. Başoğlu'na göre Banguoğlu (önceleri) ırkçı fikirleri savunmaktadır. Buna örnek olarak, Banguoğlu'nun II. Dünya Savaşı'nın başlarında *Oluş* dergisindeki “Bir Cemaat Dil Değiştiriyor” başlıklı yazısında yer alan “Yahudilerin ırki vasıflarından biri de kısa görüşlü, kütehbın oluşudur” hükmünü göstermektedir. Banguoğlu, 1943 yılından itibaren Halkevleri'nin yayın organı olan *Ülkü*'de ırk üstünlüğü iddialarını eleştiren yazılar yayınlamaya başlamıştır. Başoğlu'na göre Banguoğlu “ırkçılığı bırakıp bu sahada hakikatin avukatı kesilmiştir”.³⁵

33 Muzaffer Şerif Başoğlu, “Ordinarius Profesör M. Şekip Tunc'a”, *Adımlar*, Ağustos 1943, Sayı 4, s. 129.

34 Muzaffer Şerif Başoğlu, “Fikir Hayatımızda Bir Dönme Hadisesi”, *Adımlar*, Kasım 1943, Sayı 7, s. 244-245.

35 Muzaffer Şerif Başoğlu, “Fikir Hayatımızda Bir Dönme Hadisesi Daha”, *Adımlar*, Aralık 1943, Sayı 8, s. 278.

Kısacası, *Adımlar* faşizmi ve onun ırk üstünlüğü iddialarını kategorik olarak reddetmekte, ırkçılık taraftarlarını ise Batı'nın "gerici" akımlarına hayran olmakla eleştirmektedir. Başka bir ifadeyle, *Adımlar*'a göre Türkiye'deki ırkçılık fikri faşist rejimlerden ithal edilmiş "yabancı malı" bir fikirdir ve Batı'nın "sofist zihniyetinin" bir ürünüdür. Dolayısıyla, ırkçı doktrin, Cumhuriyet'in muasır medeniyet ideali ve Batılılaşma politikalarıyla bağdaşmamaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, II. Dünya Savaşı sırasında Batı üzerine yapılan tartışmalar, DTCF'nin sol kanadını oluşturan isimlerin çıkardığı *Adımlar* dergisindeki hümanizm, otarşi ve ırkçılık eleştirileri bağlamında, niteliksel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bilimi geniş kesimlerle buluşturmayı amaçlayan *Adımlar*, kırsal kalkınma, sanayileşme, eğitim reformu, kültür-sanat politikaları, milli kimlik gibi konuları ulusal ve uluslararası boyutlarıyla tartışmıştır. Dergi, faşizmi kategorik olarak reddederken, resmî ideolojiye de mesafeli durmuştur. Kısa süre içerisinde hem hükümetin hem de Turancı ve Anadoluçu olarak bilinen grupların tepkisini çeken *Adımlar* bir yıl içerisinde yayın hayatını sonlandırmak zorunda kalmıştır. Dergi, halkçı yaklaşımı, edebiyat eleştirileri, köy monografileri, fikir yazıları, hümanizm anketiyle 1940'ların yayıncılık hayatına çok önemli bir katkıda bulunmuştur.

Adımlar, anti-faşist, halkçı ve realist bir yaklaşım benimseyen, ilerleme fikrine bağlı, tarihsel materyalist yöntem uygulayan bir grup entelektüelin 1940'lı yıllardaki buluşma noktası olmuştur. Bir fikir ve kültür dergisi olan *Adımlar*, fikri tartışmalar kadar kültür-sanat yazılarına, edebiyat eleştirilerine, hikâye ve şiire de yer vermiştir. Dergi makale, sanat-edebiyat eleştirisi, roman-hikâye-şiir ve güncel yazı-eleştiri gibi türlerde ve köy, otarşi, ırkçılık, hümanizm, iktisat, toplum-kültür, eğitim, şehircilik gibi konularda yazılar yayınlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın ve Milli Şef iktidarının etkisi altında dönemin problemlerini tartışan *Adımlar*, "Hangi Garp?" sorusuna "ilerici", halkçı, özgür ve müreffeh olan yanıtını vermektedir.

Sonuç olarak, *Adımlar* dergisinin Batı'ya ilişkin temel görüşleri, hümanizm, otarşi ve ırkçılık tartışmaları özelinde, şu şekilde özetlenebilir: 1-) Batı, "ilerici" ve "gerici" zihniyetlerin sürekli mücadele halinde olduğu, heterojen yapıya sahip, değişim halindeki bir medeniyettir ve "ilerici" yönü tüm insanlığa mal olmuştur. Bu sebeple, "ileri" zihniyete sahip olanlar Batı'nın bir parçasıdır. 2-) Orta çağ feodal kilisesine karşı ortaya çıkmış, dönemine göre "ilerici" bir hareket olan ve Batı'nın özü olarak görülen hümanizm, sürekli değişim halindeki bugünün dünyasının sorunlarına çözüm üretebilecek bir fikir akımı değildir. Bugünün dünyasını anlamak için eski Greko-Latin kültürde

sıkışık kalmış bir hümanizm yerine, Greko-Latin kültürünü dışlamadan, bugünün bilimini, edebiyatını ve sanatını öğrenmek gerekir. 3-) Otarşi ve ırkçılık, Batı'nın "gerici" hareketlerinden faşizmin ürünüdür ve bu fikirlerle daha müreffeh, özgür ve eşitlikçi bir toplum kurulamaz. Böyle bir toplum, ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldıran, farklı din, millet ve ırktan tüm bireylerin siyasi özgürlüğünü ve eşitliğini onaylayan "ilerici" zihniyetleri benimsemekle mümkün olur.

Kaynakça

- Adanır, Fikret (2001), "Kemalist Authoritarianism And Fascist Trends in Turkey During the Inter-War Period", Stein Ugelvik Larsen (Der.), *Fascism Outside Europe: The European Impulse against Domestic Conditions in the Diffusion of Global Fascism* (New York: Columbia University Press): 313-361.
- Ağduk, Meltem Gevrek (1994), "Yurt ve Dünya (1941-1944)", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ağduk, Meltem Gevrek (1998), "Yurt ve Dünya/1941-1944: 1940'ların Solunun Ankara Çevresi", *Toplum ve Bilim*, 78: 255-272.
- Atılğan, Gökhan (2007), "Behice Boran: Siyasal ve Entelektüel Bir Biyografi", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Atılğan, Gökhan (2008), "Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık (1920-1971)", Murat Gültekinil (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8: Sol* (İstanbul: İletişim Yayınları): 661-704.
- Barutçu, Zübeyir (2012), "Tek Parti Döneminde Muhalif Bir Dergi: Yurt ve Dünya", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Başoğlu, Muzaffer Şerif (1943), *İrk Psikolojisi* (İstanbul: Üniversite Kitabevi).
- Berkes, Niyazi (2002), *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Berkes, Niyazi (2021), *Unutulan Yıllar* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Bölükbaşı, Mustafa (2021), "A Reassessment of the Turkish Party System", *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 30 (2): 277-289.
- Çakır, Hamza (2002), "Tahrir-i Sükûn Mağduru Bir Taşra Gazetesi", *İstanbul İletişim Fakültesi Dergisi*, 14: 91-109.
- Çatal, Barış (2013), "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Çıkan Yurt ve Dünya Dergisinde Ekonomi Tartışmaları", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çavdar, Tevfik (1999), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Çılgın, Canan (2011), "1940'lı Yıllarda Yayımlanan İrkçi Turancı Dergilerin İncelenmesi (Bozkurt, Gök-Börü, Ergenekon, Orhun)", *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Darendelioğlu, İlhan (1979), *Türkiye'de Komünist Hareketler* (İstanbul: Toker Yayınları).
- Deringil, Selim (2003), *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları).

- Dinçer, Hasan (2008), "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Bir Dergi: Yurt ve Dünya", *Atatürk Yolu Dergisi*, 11 (42): 193-230.
- Drisko James W. ve Tina Maschi (2016), *Content Analysis* (New York: Oxford University Press).
- Durakbaşı, Ayşe (1993), "Behice Boran ve 1940'larda Toplumcu Düşün", *Toplumbilim*, 2: 41-46.
- Ercan, Eren Ekin (2021), "Erken Cumhuriyet Döneminde Hümanizma Kavrayışları II: Adımlar Dergisi Hümanizma Anketinin Sonlandırılması", *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6 (2): 158-174.
- Erkul, Ali (1997), "Behice Boran'ın Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme Görüşleri", *Amme İdaresi Dergisi*, 30 (1): 83-107.
- Esenel, Mediha (1999), *Geç Kalmış Kitap: 1940'lı Yıllarda Anadolu Köylerinde Araştırmalar ve Yaşadığım Çevreden İzlenimle*. (İstanbul: Sistem Yayıncılık).
- Franzosi, Roberto (1999), *From Words to Numbers: Narrative as Data* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Georgeon, François (2006), *Osmanlı-Türk Modernleşmesi: 1900-1930* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları) (Çev. Ali Berktaş).
- Göldaş, İsmail (1997), *Takrir-i Sükun Görüşmeleri* (İstanbul: Belge Yayınları).
- Göz, Ali Cem (2011), "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Siyasal İktidar Tarafından Kapatılan Basın Organları Bağlamında Bir Listeleme Denemesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3 (5): 1-12.
- Güvenir, Murat (1991), *2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını: Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi* (İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti).
- Hanioğlu, Şükrü (2008), *A Brief History of the Late Ottoman Empire* (Princeton: Princeton University Press).
- Hirsch, Ernst E. (1997), *Anılarım: Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi* (Ankara: Tübitak Yayınları) (Çev. Fatma Suphi).
- Hsieh Hsiu-Fang ve Sarah E. Shannon (2005), "Three Approaches to Qualitative Content Analysis", *Qualitative Health Research*, 15 (9): 1277-1288.
- İnalçık, Halil (2013), *Osmanlı ve Modern Türkiye* (İstanbul: Timaş Yayınları).
- İnuğur, Nuri (1992), *Türk Basın Tarihi* (İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti).
- İrem, Nazım (1999), "Muhafazakâr Modernlik, 'Diğer Batı' ve Türkiye'de Bergsonculuk", *Toplum ve Bilim*, 82: 141-179.
- Karadeniz, Abdurrahim (2002), *Düşünce ve Edebiyatımızda Yurt ve Dünya Dergisi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları).
- Karpat, Kemal (2002), *Studies on Ottoman Social and Political History: Selected Articles and Essays* (Leiden: Brill).
- Kasapoğlu, Aytül (2011), "Bir Halk Sosyolojisi Örneği Olarak Adımlar Dergisinin Semiyotik İncelemesi", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 14 (1): 135-191.
- Kayalı, Kurtuluş (1987), "Sosyolog Behice Boran", *Bilim ve Sanat*, 84: 10-13.
- Kaynar, Mete Kaan ve Gökhan Ak (2016), "Niyazi Berkes ve 1940'lı Yılların Sol Muhalif Dergisi Yurt ve Dünya", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16 (33): 325-372.
- Çulhaoğlu, Metin (2007), "Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu", Uygur Kocabaşoğlu (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce 3: Modernleşme ve Batıcılık* (İstanbul: İletişim Yayınları): 170-188.

- Koçak, C. (1996a). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945): Cilt 1* (İstanbul: İletişim).
- Koçak, C. (1996b). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945): Cilt 2* (İstanbul: İletişim).
- Koloğlu, Orhan (2006), *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi* (İstanbul: Pozitif Yayınları).
- Korkmaz, Eren Emre (2021), "Turkish Left and Anti-imperialism in the 1970s", Immanuel Ness ve Zak Cope (Der.), *The Palgrave Encyclopedia of Imperialism and Anti-Imperialism* (Cham: Palgrave Macmillan): 2665-2673.
- Krippendorff, Klaus (2004), *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage).
- Küçük, Yalçın (1983), "Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1* (İstanbul: İletişim Yayınları): 138-144.
- Landau, Jacob (1995), *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation* (London: C. Hurst & Co.).
- Mardin, Şerif (1991), *Türk Modernleşmesi* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Mazıcı, Nurşen (1996), "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Atatürk Yolu Dergisi*, 5 (18): 131-154.
- Mumcu, Uğur (2021), *Bir Uzun Yürüyüş* (Ankara: Ulaş Vakfı Yayınları).
- Oran, Baskın (1969), "İç ve Dış Politika Açısından İkinci Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 24 (3): 227-275.
- Oyan-Altuntaş, Ekin (2021), "Turkey and Imperialism (1923–2018)", Immanuel Ness ve Zak Cope (Der.), *The Palgrave Encyclopedia of Imperialism and Anti-Imperialism* (Cham: Palgrave Macmillan): 2650–2665.
- Parla, Taha (2006), *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Sarantakos, Sotirios (2013), *Social Research* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).
- Sefercioğlu, Necmeddin (2008), *Türkçü Dergiler* (Ankara: Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayını).
- Somay, Bülent (2008), "Türkiye Solunun Kemalizmle İmtihanı", Murat Gültekinil (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8: Sol* (İstanbul: İletişim Yayınları): 647-660.
- Şentürk, Ayşegül (2016), "1931 Matbuat Kanunu'ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları ve Basındaki Yankılar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30 (1): 199-230.
- Topuz, Hıfzı (2015), *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi).
- Tunçay, Mete (2005), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları).
- Türkislandoğlu, Elif (2020), "1960'lı Yıllar Türk Düşünce Hayatında Kurtuluş Savaşı'nın Anti-Emperyalist Niteliğine İlişkin Tartışmalar", *Atatürk Yolu Dergisi*, 67: 507-532.
- Üstün, Hasan (2013), "Türk Basın Birliği'nin 1939-1946 Arasında Gazetecilerin Çalışma İlişkilerini Kurumlaştırma Girişimleri ve Günümüze Bıraktığı Miras", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 45: 149-170.
- Yurdal, İlkay (2022), "Kültür Otarşisi Kavramı Üzerinden Adımlar Dergisinde Yürütülen Faşizm Tartışmaları", *Eğitim Bilim Toplum*, 20 (79): 38-63.
- Zürcher, Erik Jan (2018), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Yasemin Saner).